

‘De zintuigen bedriegen nooit’

HET GEHEUGEN VAN HET LICHAAM

Een interessante voorstelling zouden we minstens twee keer moeten zien, vindt Rudi Laermans, kwestie van de microbiologische reacties in ons hun werk te laten doen: herinneren, herkennen, begrijpen.

Elementaire deeltjes in de zaal en op de scène

1.

‘Geheugen’, ‘lichaam’,... – deze woorden zijn, net als uitdrukkingen als ‘het onbewuste’, weinig meer dan *metaforen*. Of juist, ze zijn dat geworden sinds de moleculaire biologie het mysterie van het leven (van *elke* vorm van leven!) situeert op het niveau van de enkelvoudige, zichzelf reproducerende cel.

Ondertussen blijven u en ik in het alledaagse leven, en ook in de sfeer van de kunsten, rustig verder geloven in het bestaan van zoiets als hét lichaam, met of zonder geheugen. Daar is niet meteen iets mis mee. Maar het lijkt soms wél aangewezen om terdege te beseffen dat we op basis van dit basale geloof geen *ware* kennis kunnen voortbrengen. Kunstenaars, en dan misschien vooral ‘lichaamskunstenaars’, zouden thans dienen te weten dat ze nooit waarheden fabriceren of enceneren, maar alledaagse voorstellingen of opvattingen (des)articuleren. Aan de kunsten valt dus al lang geen waar weten meer te onttrekken, ook niet omtrent zoiets als het menselijk lichaam. Jan Fabre, Jérôme Bel, Boris Charmatz,...: ze tonen ons niet ‘de waarheid van het lichaam’. Tussen de wetenschappelijke benadering van het organisch leven en de esthetisering van het lichaam, hoe lelijk ook, gaapt een onoverbrugbare kloof. Kunst is kunst, en geen ware kennis.

Ik zeg dit hier alleen maar – en het gaat, toegegeven, om een erg banaal iets – om van meet af aan een grens, een verschil te markeren. Wat ik zoal over het zintuiglijke geheugen van het lichaam zal beweren, sluit aan bij het gezichtspunt geopend door de *natural attitude*, de wereld van wetenschappelijk onware maar in het alledaagse leven onbetwistbare evidenties. Met *déze* wereld, met dit geheel van imaginaire voorstellingen werken ook kunstwerken; ze parasiteren daarop, ‘ze doen er iets mee’: ze transformeren deze grondstof. In die wereld hebben u en ik wel degelijk een lichaam, en wordt inderdaad herinnerd en vergeten.

2.

Ik leg een cd in de cd-speler. Ik hoor muziek. Ik herken meteen de nochtans vergeten gewaande melodie en het zo-even nog letterlijk onvoorstelbare ritme.

Herkenning: de herinnering van iets dat je niet langer bewust kon ‘oproepen’. De eerste klanken reiken, als een soort *trigger*, meteen ook een heel pakketje boordevol informatie aan, zodat je plots weer wél de spreekwoordelijke rest van het verhaal – van de song, van de symfonie, van de *soundscape* – kan vertellen (kan voorspellen).

Je wéét dat je zal herkennen, je bent je ervan bewust dat een *déjà entendu*-effect zal optreden eens je het begin hebt gehoord. Kortom, je wéét dat je een welbepaald soort van geheugen bewust kan manipuleren. Dát geheugen is lichamelijk omdat het zich oriënteert op zintuiglijke indrukken, dus op sensaties of affecten. Het heeft impressies van buitenaf nodig om te kunnen functioneren. Het is daarom allicht zelf ook niet meer dan een bezinsel van vroegere indrukken, van voorbijbelevingen die soms wel, vaker niet bewust werden gepercipieerd. Het geheugen van het lichaam bestaat inderdaad vooral uit de neerslag van merendeels niet bewust waargenomen waarnemingen.

Het zintuiglijke geheugen ontstaat door herhaling, gewenning, ‘drill’ (de sociale psychologie heeft daar een wat duurder woord voor: ‘contactconditionering’). Of juist ook niet, want er bestaan ook eenmalige maar *long lasting impressions*, kleine of grote ‘trauma’s’. Dit raakt onmiddellijk aan onze opvattingen over kunst. Want kunstwerken, zo menen we, willen indruk maken. Ze wensen niet alleen in het heden te ontroeren, te treffen, te raken; ze willen dieper gaan: ze beogen zich in het geheugen van onze lichamen te vestigen. Ze verlangen erkenning en herkenning: ze willen ‘traumatiseren’.

Vandaar de uitzonderlijke positie van de podiumkunsten: voorstellingen hebben gewoonlijk slechts één enkele keer de kans om zich in de herinnering te nestelen. Vandaar ook het grote belang van film- of video-opnames: ze maken herkenning mogelijk. Ze laten toe om, ook jaren na de première, een ooit gevoeld geheel van indrukken te herbeleven.

3.

‘Geheugen’, ‘lichaam’, en ook ‘indrukken’: zoals gezegd allemaal beeldspraak. In waarheid zijn enkel blinde, microbiologische reacties in het geding. Maar precies deze wetenschappelijke vaststelling raakt ons niet! Tenzij we die alsnog met de nodige spanning of dramatiek verbeeld zien en ze zo ook meteen onwaar wordt gemaakt – in een kunstwerk bijvoorbeeld, of in een sciencefictionverhaal. Dat we in waarheid uit elementaire deeltjes bestaan, wordt pas echt interessant, en dus het herinneren waard, na lezing van de gelijknamige roman van Houellebecq.

Met behulp van beelden en beeldspraak geven we betekenis aan zowel onze eigen handelingen als onze omgeving. Kunstwerken ‘opereren’ met dit leger metaforen. Ze spelen ermee, ze brengen het in de war, of ze bevestigen het met een joyeuze kracht.

Een bepaald soort kunst biedt ons ook een trefzeker esthetisch beeld van ons zintuiglijk-lichamelijke geheugen – of juist, van de gangbare voorstelling hiervan. Ik doel op het beeld van de danser(es) die muziek- of klankgestuurde bewegingen uitvoert. Het lichaam hoort iets, en deze zintuiglijke indrukken activeren lichamelijke sporen die ook nog eens tot lichamelijke activiteit aanzetten. De danser(es) levert ons in die zin een oerbeeld of archetype van het geheugen van het lichaam.

4.

Opnieuw die cd. Wat ik hoor, heb ik ooit